

language syntactic means of expressivity in scientific texts are shown through illustration of expressive syntactic construction presence in Ohiyenko's scientific discourse.

Key words: expressivity, expressive syntax, syntactic means of expressivity, discourse, scientific discourse, scientific style, scientific language, function of influence.

Отримано: 11.10.2015 р.

УДК 81'366.544

Л. М. Колібаба

Інститут української мови НАН України (м. Київ)

ПОДВІЙНІ ВІДМІНКОВІ ФОРМИ ІМЕННИКІВ У ЛІНГВІСТИЧНІЙ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті розглянуто лінгвістичні погляди І. Огієнка щодо функціонування в українській літературній мові подвійних відмінкових форм іменників – давального відмінка однини, знахідного відмінка іменників чоловічого роду однини у формі родового, знахідного множини у формі називного та форм кличного відмінка. Проаналізовано наукові ідеї ученого в контексті розвитку сучасної лінгвоукраїністики та мовної практики. Установлено самотвірність форм давального відмінка іменників чоловічого роду однини на *-ові, -еві (-єві)*, знахідного відмінка іменників чоловічого роду однини на *-а (-я)*, знахідного множини у формі називного та форм кличного відмінка, що не збігаються з формами називного відмінка, визначено їхнє місце в сучасній системі словозміни іменників.

Ключові слова: іменник, давальний відмінок, знахідний відмінок, кличний відмінок, називний відмінок.

У своїх лінгвістичних дослідженнях І. Огієнко постійно звертав увагу на те, що «українська культура своєрідна й самостійна, так само своєрідна й самостійна наша українська мова. Вона має багато своїх притаманних ознак, які роблять її самостійною, від інших слов'янських мов відмінною» [13, с.422]. До «суто українських» відмінкових форм мовознавець зараховує давальний відмінок однини іменників чоловічого роду II відміни із закінченнями *-ові, -еві, -єві, -єві*, знахідний відмінок іменників чоловічого роду однини у формі родового, знахідний множини у формі називного та кличну форму [13, с.252-261]. Варіантні відмінкові форми так само, як й інші граматичні форми, І. Огієнко кваліфікує як «подвійні» чи «потрійні» форми [13, с.252] залежно від кількості варіантів.

У запропонованій статті ми проаналізуємо лінгвістичні погляди І. Огієнка щодо функціонування в українській літературній мові подвійних відмінкових форм іменників – давального відмінка однини, знахідного відмінка іменників чоловічого роду однини у формі родового, знахідного множини у формі називного та форм кличного відмінка, спробуємо встановити їхнє місце в сучасній системі словозміни іменників, розглянемо наукові ідеї ученого в контексті розвитку сучасної лінгвоукраїністики та мовної практики.

Варіантність закінчень **давального відмінка** іменників чоловічого роду II відміни сформувалася історично. Паралельні закінчення *-ові, -еві* та *-у (-ю)*, зауважує І.Г. Матвіяк, історично походять від окремих груп іменників, що належали до різних основ: форми на *-у* були властиві іменникам о-основ, закінчення *-ові* мали іменники ь-основ [12, с.104].

І. Огієнко звертає увагу, що закінчення давального відмінка *-у, -ю* «для багатьох слів чоловічого роду старше від *-ові, -еві*. У давнину воно було панівне як у назвах неживих речей, так і в назвах істот живих. В українській літературній мові XIV-XVII віків і в мові актів того часу звичайно панує давальний на *-у, -ю*, а закінчення *-ові, -еві* було тоді ще не частим. Але в віках XVIII-XIX-XX архаїчне *-у, -ю* помалу зникло, і в нашій літературній мові запанувало *-ові, -еві*» [13, с.253]. Отже, за висновками мовознавця, постали «подвійні форми: з новим закінченням на *-ові, -еві*, або зо стародавнім *-у, -ю*. У літературній мові панують звичайно форми на *-ові, -еві*, проте й форми на *-у, -ю* ще не рідкі, і краще цуратися їх не треба» [Там само].

Відповідно до правописних та граматичних норм сучасної української літературної мови іменники чоловічого роду II відміни як назви істот, так і назви неістот в давальному відмінку однини мають паралельні закінчення *-ові, -еві (-єві)* та *-у (-ю)* [16, с.102-103; 17, с.356-357; 20, с.71]. Проте в різні періоди розвитку української літературної мови під впливом соціально-політичних чинників співвідношення у вживанні рівнозначних іменникових словоформ на *-ові, -еві (-єві)* та *-у (-ю)* постійно змінювалося.

Т.А. Коць зауважує, що в найавторитетніших граматичних працях поч. XX ст. характерними ознаками української мови вважали форми давального відмінка на *-ові, -еві (-єві)*, яким рекомендували надавати перевагу, тоді як варіантні форми на *-у (-ю)* уважали архаїчними й малопоширеними [9, с.177]. Проте в мовній практиці 50-80-х рр. XX ст. під впливом соціально-історичних чинників закінчення *-ові, -еві (-єві)* у назвах неістот чоловічого та середнього родів однини витіснялося закінченням *-у (-ю)*, яке притаманне давальному відмінкові всіх іменників чоловічого та середнього родів російської мови. На це звертають увагу у своїх дослідженнях І.Р. Вихованець [5], В.О. Юносова [21], Т.А. Коць [9] та інші мовознавці. Г.В. Ворнич відзначає, що у 80-х рр. XX ст. українській літературній мові було властиве виразне стильове розшарування форм давального відмінка на *-ові /-у*. У мові художньої літератури, фольклору перевагу надавали формі на *-ові*, а в науково-технічній літературі – переважає закінчення *-у* [7, с.57].

У сучасній українській літературній мові, зауважує І.Р. Вихованець, «давальний відмінок помітно втрачає флексію *-у* в іменниках – назвах істот і неістот чоловічого роду однини і послуговується дедалі більше флексіями *-ові* й *-еві*» [5, с.34]. Справді, мовна практика кінця XX – початку XXI сторіч засвідчує значно активніше, ніж у попередні періоди функціонування української літературної мови, уживання в різних функціонально-стильових сферах із закінченням *-ові -еві (-єві)* іменників II відміни чоловічого роду однини, що позначають не лише істот, а й неістот, пор.: ...*статус Малоросійської губернії не личить ані українській владі, ані українському народові* (газета «Україна молода»); *Правда про знижки і розпродажі: що треба знати покупцєві?* (газета «Розумне господарство»); *3-поміж методів дослідження, які використано в роботі, ...цілком виправдано віддано перевагу психологічному експериментові* (М. Степаненко); ...*у складнопідрядних реченнях приреченнєвий зв'язок відповідає умовному векторові*... (Р. Христіанінова) та ін.

І. Огієнко зауважував, що закінчення давального відмінка *-ові, -еві (-єві)* «захопило майже всі іменники чоловічого роду і стало вдиратися навіть до назв роду середнього» [13, с.253]. Справді, сьгодні тенденція до повернення закінчення *-ові, -еві (-єві)* поширилася навіть на іменники середнього роду, які протягом багатьох століть в українській літературній мові не мали варіантних закінчень. «Староукраїнські пам'ятки XIV-XVI ст., а також джерела XVII ст., –

наголошує В.О. Юносова, – засвідчують вживання іменників середнього роду тільки з закінченням -у (-ю). Але вже у творах письменників ХІХ – поч. ХХ ст., зокрема Т. Шевченка, Панаса Мирного, Лесі Українки, М. Коцюбинського, В. Винниченка, спостерігаємо паралельно із закінченням -у в іменниках середнього роду закінчення –ові» [21, с.50]. І.Г. Матвіяс стверджує, що закінчення -ові, -еві іменників середнього роду в літературну мову проникають під впливом іменників чоловічого роду та з південно-західних говорів (пор. у подільських говірках Уманщини – *лихові, вухові*) [12, с.108].

Попри те, що згідно з чинним українським правописом закінчення -ові, -еві (-єві) у давальному відмінку однини іменників середнього роду – назв неістот можуть мати лише три з них – *лихові, містові, серцеві* [20, с.71] – сучасна мовна практика фіксує значно ширше коло іменників середнього роду на -ові, -еві (-єві), пор.: *Дивуватися можна небові в калюжах на міському асфальті, посмішці дитини, зморшкам на лиці старого, наче мапі, за якою можна простежити хід його власної історії* (Ірена Карпа); *Мала незабудка, А сонцеві каже «люблю»* (С. Пушук); *Уважали, що Трійця відкриває дорогу справжньому літові* (Радіожурнал «Рідне слово») та ін.

Відомо, що на частотність вживання одного з варіантних закінчень давального відмінка -ові, -еві (-єві) чи -у (-ю) впливає також їхнє територіальне поширення. З цього приводу І. Огієнко зауважував, що «у живій народній мові на сході панує давальний на -у, -ю,...а на заході панує ... на -ові, -еві» [13, с.253].

На жаль, попри помітну активізацію форм давального відмінка на -ові, -еві (-єві) у сучасній мовній практиці, із цим закінченням вільно продовжують уживатися здебільшого назви істот, тоді як у назвах неістот так само домінує закінчення -у (-ю). Проте закінчення -ові, -еві (-єві) не тільки «легалізоване» в найавторитетніших граматиках кінця ХІХ – початку ХХІ сторіч, а ще й, як наголошує А.П. Грищенко, відіграє важливу роль в усуненні омонімії форм родового і давального відмінків на -у (-ю) іменників чоловічого роду [17, с.357].

Ще однією «живою ознакою народної мови», яку «давно вже прийняла наша літературна мова і знає її на кожному кроці» є вживання «знахідного відмінка у формі родового: *купив воза* (а не: *купив віз*)» [13, с.254-255]. «Це явище, – констатує І. Огієнко, – дуже давнє в нашій мові, бо воно, хоч і рідко, але відоме було ще старослов'янській мові» [13, с.255]. «Із усіх слов'янських мов, – наголошує учений, – українська знає цього процесу найбільше і він став її істотною ознакою. Заміна знахідного формою родового на -а – це притаманна споконвічна істотна ознака нашої мови, а тому конечно оминати її або занадто обмежувати не слід і не можна» [14, с.240]. Проте мовознавець застерігає, що «цю форму можуть мати іменники тільки чоловічого роду (ніколи – середнього й жіночого), та й то не всі, головню ті, що в родовому мають закінчення -а (а не -у). Цьому законіві підлягають ті іменники, що існують, як назви окремих самостійних речей» [14, с.254].

За спостереженнями І. Огієнка, у знахідному відмінку однини форму родового відмінка можуть мати іменники чоловічого роду таких семантичних груп: 1) назви частин тіла: *ніс, рот, лоб, палець, ніготь, кулак, лікоть, живіт, хвіст, чуб, вус* і т. ін.; 2) назви хатніх і близьких нам речей: *каганець, мотуз, макогін, сірник, кошиль, серп, ключ, плуг, топір, деркач, дрюк, кіл, нагай, батіг, годинник* та ін.; 3) назви меблів: *ослін, стіл, диван, фотель*; 4) назви одягу та взуття: *кожух, жупан, нас, пояс, черевик, кашкет, плац, бриль, капелюх, фартух, халат* і т. ін.; 5) назви їжі: *калач, сухар, бублик* і т. ін.; 6) назви дерев: *дуб, граб, явір, бук, бузок, лист, пень* і т. ін.; 7) назви монет: *дукат, шеляг, п'ятак, карбованець* і т. ін.; 8) назви городніх рослин: *будяк, буряк, окріп, гарбуз, огірок, кавун*

і т. ін.; 9) назви зброї: *меч, штик, револьвер, пістолет, пістоль, кулемет* і т. ін.; 11) вище подані назви реальних речей із кінцівкою *-ак, -ик, -ік, -ець*: *кулак, бублик, пеньок, кухлик, дрючок, кілок, бузок, зшиток, олівець* та ін. [14, с.205-206].

Щодо іменників – «назв предметів уявних, реально не існуючих, що їх, – зазначає І. Огієнко, – до рук не візьмеш і що їх власні очі не бачать» [14, с.206], то багато мовознавців уважає: вони не зазнали впливу іменників – назв істот, а тому в знахідному відмінку однини мають форму, спільну з формою називного відмінка [18, с.96; 10, с.114; 15, с.37; 14, с.207 та ін.]. До цієї групи назв неістот І. Огієнко зараховує: «всі імена уявні (абстрактні), імена збірні (*полк, народ, ліс, очерет, ячмінь*), імена матеріальні (*сніг, лід, шовк, пісок, хліб, попіл, цукор* і под.), неживі іменники, перейняті з чужих мов, особливо ж мало поширені (*факт, документ, епітет* тощо), назви місцевостей (*Берлін, Париж, Єрусалим, Дон, Сибір*), назви матерій, гірських порід і хімічних тіл (*шовк, оксамит, азот* і т. ін.), назви мір, окрім тих, які закінчуються на *-ець*» [14, с.207].

Водночас мовознавець виокремлює проміжну групу іменників «уявно-реальних», що позначають «уявні назви, але які ми аж надто часто переживаємо», і відносить до них назви бійок (*прочухан, лясас, ляц, потиличник, помордасник*), назви погодних явищ (*вітер, мороз*), назви світліл (*місяць*), назви днів тижня (*понеділок, вівторок, четвер*), назви усіх місяців, назви міри, ваги (*фунт, метр, гарнець*), назви граматичних термінів чоловічого роду (*іменник, прикметник, числівник, займенник, прислівник, дієприслівник, підмет, присудок, інфінітив* та ін.), назви танців (*гопак, козак, полонез, вальс*), назви написаного (сюди належать і слова на *-пис*): *акт, протокол, статут, закон, договір, контракт, лист, журнал, словник, диплом, папірець, чек, Апостол* (Книга), *літопис, допис, рукопис, план, процес, проект, гімн* та багато інших [14, с.207-209]. Ця група назв неістот, робить висновок І.Огієнко, «дуже велика, а з часом вона ще й поширюється» [14, с.208]. Іменники – назви «уявно-реальних» речей, за спостереженнями вченого, «мають у родовому то *-а*, то *-у*» [Там само].

Форму знахідного відмінка іменників чоловічого роду II відіни – назв неістот з флексією *-а (-я)* в українському мовознавстві кваліфікують як «форму, однакову (або спільну) з формою родового відмінка» [19, с.77], «знахідний, подібний до родового» [15, с.37], «родова форма знахідного відмінка» [11, с.43], «знахідний відмінок в формі родового» [14, с.200], «родовий об'єкта у функції знахідного» [1, с.405], «друга форма знахідного відмінка», або «другий знахідний відмінок» [3, с.102; 4, с.122], «знахідний відмінок у шатах родового» [6, с.66].

Найбільше форму знахідного відмінка на *-а (-я)*, її історію та причини появи в мові, водночас активно послуговуючись нею, досліджували в 20-30 рр. ХХ ст. Проте після 30-х рр. ХХ ст., коли в Україні значно посилювався російський урядовий тиск, почався сильний тиск і на українську мову, унаслідок чого «советська й російська влада в Україні, – зазначає І. Огієнко, – силою забороняє вільно вживати форми родового замість знахідного, і цим шкідливо нищить істотну окремність української мови» [14, с.240].

Усі дослідники форми знахідного відмінка, яка збігається з формою родового відмінка, солідарні в тому, що сферою її використання є передусім усне розмовне мовлення та мова художньої літератури. Донедавна вважали: уживання знахідного відмінка у формі родового зовсім не притаманне науковому, а тим паче офіційно-діловому стилям [2, с.34; 3, с.103; 21, с.13]. Однак на переконання І. Огієнка, наукові праці «вимагають» форми знахідного відмінка на *-а* [14, с.216].

На сучасному етапі розвитку української літературної мови спостерігаємо розширення сфер функціонально-стильового вживання форми знахідного від-

мінка на *-а (-я)* – активне використання її в засобах масової інформації та намагання впроваджувати в науковому стилі, пор.: *...на цій ділянці шляху джип наздогнав ВАЗа* (телеканал «НТН»); *Львів'янин подарував військовій БТРа* (телеканал «СТБ»); *...ремонтувати свого автомобіля* (радіо «Ера FM»); *Варіанта* із переважно використовуюмо між пригосилими або групами пригосилених попереднього і наступного слова (І. Вихованець); *Присудок передбачає підмета* у формі називного відмінка (К. Городенська); *У середині XIX ст. український етнограф П. Сфименко уклав словника, в якому зафіксовано 125 слів німецького походження* (Т. Пиц) тощо.

Деякі сучасні українські мовознавці так само як і І. Огієнко, наполягають на активному вживанні форм знахідного відмінка із закінченням *-а (-я)* у науковому стилі. Зокрема, М. Гінзбург робить висновок, що «маємо всі підстави повернутися до активного вживання цієї форми в назвах чітко окреслених предметів і понять у ділових, наукових, науково-популярних та навчальних текстах, оскільки саме вона забезпечує точність і однозначність речень із прямо-перехідними дієсловами, бо сприяє чіткому розмежуванню підмета і прямого додатка, що дає змогу уникати неприродних для української мови пасивних конструкцій з дієсловами на *-ся*» [8, с.39]. Також М. Гінзбург пропонує внести зміни до § 50 чинного «Українського правопису», розширивши перелік іменників, які, уживаючись у чітко окреслених значеннях, можуть у знахідному відмінку за аналогією мати дві форми – форму, спільну з формою називного відмінка, та форму на *-а (-я)*, спільну з формою родового відмінка: *(ухвалити) декрет і декрета, закон і закона, (прочитати) протокол і протокола, (подати) рапорт і рапорта, (закінчити) інститут й інститута, університет й університета* тощо [8, с.39].

«Питоменною» ознакою української літературної мови І. Огієнко вважає також уживання «знахідного множини в формі називного». Учений звертає увагу на те, що «в українській мові від глибокої давнини знахідний відмінок множини чоловічого роду від назв живих істот однаковий своєю формою з відмінком називним» [13, с.257-258]. Те саме, за спостереженнями мовознавця, «бачимо й по інших слов'янських мовах, наприклад, у мові польській, болгарській» [14, с. 259]. «Російська мова, – підкреслює І. Огієнко, – вже з давнього часу загубила цю форму і в неї знахідний множини від живих істот тепер завжди має форму тільки родового» [13, с.260].

До специфічних рис синтаксису сучасної української літературної мови «вираження прямого об'єкта від назв тварин через паралельне вживання форм родового і знахідного відмінків у множині» зараховує й І.Р. Вихованець [2, с.19]. На його думку, синтаксичні конструкції на зразок *пасту гусей* і *пасту гуси* в сучасній українській літературній мові не перебувають поза літературною нормою [Там само].

Проте, вивчаючи історичне підґрунтя вживання «знахідного множини в формі називного», І. Огієнко встановив, що «мова старослов'янська у своїх найдавніших пам'ятках знає цю особливість, як особливість праслов'янську, і при тому не розрізняє назв живих тварин від назв осіб» [13, с.257-258], тоді як у сучасній літературній мові «від назв людей, цебто від назв осіб часто в нашій мові знахідний множини має таку форму родового, а не називного. Наприклад: *Виховав дітей. Любить людей. Шанують батьків. Покликали адвокатів* і т. ін.» [13, с.259].

Справді, в усній народній творчості українського народу та художній літературі XIX – поч. XX ст. давні форми знахідного відмінка множини із закінченнями називного відмінка є численними не лише для назв тварин, а й для назв осіб, пор.: *Придбали діти, дбайте, щоб було що й надіти* (Укр. присл.); *Полишила перепілонька свої дрібні діти* (Укр. нар. колискова пісня); *Я гуси пас-*

ла за селом, і **діти** бавила, і **пряла** (І. Франко); ...по вечері він [І. Франко] **бавив діти** і робив коректу своєї збірки оповідань «В поті чола» (В. Стефанік); [Д. Мерседес:] **Пабло, нам слід піти нагору гості бавить** (Леся Українка) і под.

У художній літературі та публіцистиці радянської України, а також у мовній практиці кінця ХХ – початку ХХІ ст. іменники – назви осіб у знахідному відмінку множини вживають із закінченнями називного або родового відмінків, пор.: *Того дня старий конюший звелів переганяти **коні** в луг* (І. Білик); *Нічого кращого, як гонити цілий день **коні**, розмахувати та цвьйогати батогом, малий не міг чекати* (У. Самчук); ...[Северин] *дрова носив до кахляної грубки, й **качки** ганяв з проса, і лободу рвав для свиней* (Ю. Мушкетик); *Жену з поля **корови** та **вівці*** (Ю. Мушкетик); ...***вівці** гонить вранці на пасовище* (М. Зеров); *Мав [Іван] уже знати **вівці** до стаїні* (М. Коцюбинський); *Собб підвищує свою присутність на ринку Європи, її **курчата** активно закуповують у Голландії, Німеччині* (Агробізнес сьогодні, 2013, №4) і ...*сділайте **коней*** (А. Шиян); ... ***виганяти** на пашу колгоспних **коней**, сидячи верхи на Буланому чи Мушці* (А. Дімаров); *Весною... **вигнали** ми своїх зголоднілих за зиму **корівок** на пашу* (І. Цюпа); ...*чабани **випускають овець** із кошар* (О. Гончар); ...*Кравчина **випускає гусей*** (О. Довженко); *А він, Санько, мов мала дитина, мусить пасти **курчат*** (В. Рутківський) тощо. У наведених прикладах, застерігає І. Огієнко, по-українськи треба писати «**коні**» [корови, вівці, качки, гуси, курчата – Л.К.], а по-російськи – «**коней**» [13, с.260]. Однак відповідно до чинного «Українського правопису» форму знахідного відмінка множини, спільну з формою називного відмінка, «дозволено» мати тільки назвам «деяких свійських тварин: *волів* (і *воли*), *коней* (і *коні*)» [20, с.76].

До подвійних відмінкових форм І. Огієнко відносить також спеціалізовані форми кличного відмінка на зразок *дорогий брате, мій коню, батьку рідний, хороший хлопче, дорога жінко, сестра Маріє* та ін., які в українській мові, на відміну від російської, не збігаються з формою називного відмінка *дорогий брат, мій кінь, батько рідний, хороший хлопець, дорога жінка, сестра Марія* та ін. «Кличний відмінок (або клична форма), – зауважує І. Огієнко, – повно зберігся в українській мові з глибокої давнини і завжди живається по всіх українських говорах. ...У мові російській клична форма давно вже загубилася – її заступає відмінок називний. ...Навпаки, в українській мові кличні форми зосталися незмінними ще зі старослов'янського часу» [13, с.261].

Попри це деякі митці слова та автори сучасної науково-популярної літератури і публіцистики ще й досі «підлягають впливу російської мови» [13, с.261], нехтуючи одну з важливих граматичних норм української літературної мови – використання форм кличного відмінка як спеціалізованого засобу вираження звертання до кого-, чого-небудь, пор.: – *Сашико! Не підведи наш дівр!* – кричать *дічатка капітану* (Буквар); *Микола кликнув сокола: – Улан! Улан!* (Буквар); *А дівчата плели вінки і пускали на воду. Вони співали: – Пливи, **вінок**, пливи!* (Буквар); *Равлик, равлик, вистав риг – дамо сиру на тирі!* (В. Лучук) і под.

Отже, форми давального відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни на *-ові, -еві (-єві)*, знахідного відмінка однини іменників чоловічого роду II відміни на *-а (-я)*, знахідного відмінка множини у формі називного відмінка та форми кличного відмінка, що не збігаються з формами називного відмінка, як переконливо доводить І. Огієнко, – це самотні морфологічні особливості української літературної мови, які є живими ознаками народної мови. Основною причиною їх обмеженого вживання в українській літературній мові ХХ ст. І. Огієнко вважає політичні вимоги «підсоветської України»: «щоб наблизити українську мову до російської, щоб наблизити українську складно до сво-

еї» [13, с.260]. Учений застерігає, що «такий напрям – це повільна русифікація української мови, хоч і тонка та ніби не все помітна» [13, с.423]. У зв'язку з цим І. Огієнко закликає «оберігати питоменні риси української мови, плекати, їх як зіницю ока свого. Вони повинні бути дорогими кожному з нас, як ознаки справді наші рідні» [13, с.422-423]. Отож завжди пам'ятаймо настанову мовознавця, що «українська мова – це окрема слов'янська мова, а не наріччя російської, і тому ми мусимо плекати й берегти всі питоменні особливості її» [13, с.260].

Список використаних джерел:

1. Безпалько О.П. Нариси з історичного синтаксису української мови / О.П. Безпалько. – К. : Радянська школа, 1960. – 236 с.
2. Вихованець І.Р. Синтаксис знахідного відмінка в сучасній українській мові / І.Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1971. – 120 с.
3. Вихованець І.Р. Система відмінків української мови / І.Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1987. – 232 с.
4. Вихованець І.Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови / І.Р. Вихованець. – К. : Наукова думка, 1992. – 224 с.
5. Вихованець І.Р. Динамічні процеси в українському іменниковому відмінюванні / І.Р. Вихованець // Українська мова. – 2003. – №3-4. – С. 33-37.
6. Вихованець І. Розмовляймо українською; мовознавчі етюди / І. Вихованець ; післямова А. Загнітка. – Унів. вид-во ПУЛЬСАРИ, 2012. – 160 с.
7. Воронич Г.В. Форми давального відмінка / Г.В. Воронич // Культура слова. – 1983. – №24. – С. 55-58.
8. Гінзбург М. Про форми знахідного відмінка в українських фахових текстах / М. Гінзбург // Українська мова. – 2012. – № 4. – С. 29-40.
9. Коць Т.А. Літературна норма у функціонально-стильовій і структурній парадигмі / Т.А. Коць. – К. : Логос, 2010. – 303 с.
10. Курило О. Уваги до сучасної української літературної мови / О. Курило. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. – 304 с.
11. Матвієнко О. Назовна та родова форма знахідного відмінка / О. Матвієнко // Збірник державних центральних курсів українознавства. – Харків, 1930. – С. 43-56.
12. Матвієс І.Г. Іменник в українській мові / І.Г. Матвієс. – К. : Радянська школа, 1974. – 184 с.
13. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Рідна мова / Іван Огієнко (митрополит Іларіон) ; [упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик]. – К. : Наша культура і наука, 2010. – 436 с.
14. Огієнко І. (митрополит Іларіон). Наша літературна мова / Іван Огієнко (митрополит Іларіон) ; [упоряд., авт. передмови та коментарів М.С. Тимошик]. – К. : Наша культура і наука, 2011. – 355 с.
15. Сулима М. Українська фраза / М. Сулима. – Харків : Рух, 1928. – 98 с.
16. Сучасна українська літературна мова : морфологія / [за заг. ред. І.К. Білодіда]. – К. : Наук. думка, 1969. – 583 с.
17. Сучасна українська літературна мова: Підручник / А.П. Грищенко, Л.І. Мацько, М.Я. Плющ та ін. ; за ред. А.П. Грищенка. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Вища шк., 1997. – 493 с.
18. Тимченко Є.К. Українська грамати́ка / Є.К. Тимченко. – К. : Вид-во Товариства «Час», 1917. – 168 с.
19. Український правопис. – К. : Наук. думка, 1990. – 240 с.
20. Український правопис / НАН України, Ін-т мовознавства ім. О.О. Потебні; Інститут української мови. – 6-ге вид., стереотип. – К. : Наук. думка, 1997. – 238 с.
21. Юносова В.О. Варіантність відмінкових закінчень іменників у сучасній українській літературній мові / В.О. Юносова. – К. : Знання України, 2003. – 126 с.

In this article the linguistic opinions of I. Ogijenko are considered in relation to functioning in Ukrainian literary language of double case forms of nouns – dative case of singular, accusative of nouns of masculine of singular in form of genitive case, accusative of nouns of plural in form of nominative case and forms of vocative case. The scientific ideas of scientist are analyzed in the context of development of modern Ukrainian linguistics and language practice. Originality of forms of dative case of nouns of masculine of singular with endings, accusative of nouns of masculine of singular with endings, accusative of nouns of plural in form of nominative case and forms of vocative case, that does not coincide with the forms of nominative, is set, their place in the modern system of inflexion of nouns are determined.

Key words: noun, dative case, accusative case, vocative case, nominative case.

Отримано: 26.10.2015 р.

УДК 821.161.2-1

Т. В. Корнійчук

Кам'янець-Подільський індустріальний коледж

ЕЙДОС ДОРОГИ В «ЕНЕЇДІ» І. КОТЛЯРЕВСЬКОГО

У статті аналізуються особливості моделювання образу дороги в «Енеїді» І. Котляревського; розкривається семантика шляху у творі як реального фізичного об'єкту і сакрального локусу, що співвідноситься з долею українського народу; розглядається вплив фольклорного та етнографічного матеріалу на авторську рецепцію цього образу.

Ключові слова: І. Котляревський, архетип, дорога.

Упродовж останніх десятиліть в українському літературознавстві з'явилось чимало досліджень, присвячених аналізу архетипних структур у художньому творі. Ця тенденція пов'язана насамперед з глобалізаційними процесами кінця ХХ – початку ХХІ ст., активним науково-технічним прогресом, що призвели до переорієнтації духовно-моральних цінностей, нівелювання етнічних сакральних кодів. У зв'язку з цим, дослідження глибинних детермінант української ментальності як форм збереження колективної пам'яті набули особливої актуальності.

Дорога є одним із базових архетипів української культури, що зумовлено її позиціонуванням як одного із способів просторового пізнання дійсності, накопичення знань про навколишній світ. У художніх творах цей архетип завжди бінарно сполучений із мотивом подорожі. Дж. Кемпбел у праці «Герой із тисячею облич» [2, с.31] обгрунтовує теорію мономіфу, за якою традиційна модель подорожі героя має наступний вигляд: відхід – ініціація (шлях випробувань) – повернення. Подібні інтенції мандрів, шукань присутні, зокрема, у творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка, Лесі Українки, І. Франка тощо. Архетипна субстанція дороги, сповнена енергетикою минулих століть, знайшла своє відображення й на сторінках «Енеїди» І. Котляревського.

Щодо історіографії питання, то спеціального дослідження образу дороги в «Енеїді» І. Котляревського немає. Однак дотичні до обраної теми проблеми міфологізму у творі вивчали П. Хропко, С. Кирилюк, В. Шевчук та ін. Феномен дороги докладно опрацьований у працях дослідників міфологічного світогляду П. Чубинського, В. Гнатюка, І. Огієнка, Т. Щепанської тощо. Теоретична концепція архетипу окреслена К.-Г. Юнгом, С. Кримським, Н. Лисюк та ін.